

INKLYUZIV TA'LIMNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK AHAMIYATI

Buronboyeva Gulnoza Murotjonovna

*Namangan viloyati Pop tumani MMTBga qarashli 5-sonli maktabning
maxsus pedagogi*

ANNOTATSIYA : *Maqolada muallif Yangi O'zbekistonda inklyuziv jamiyat va ushbu jamiyatda inklyuziv ta'limni tizimini joriy etishi bo'yicha ilmiy nazariy tahlillarni yoritgan. Shuningdek, maqolada inklyuziv ta'limni joriy etishda ijtimoiy, pedagogik va fanlar aro integrativ jarayonlarni sotsiologik tahlil qilgan. Bundan tashqari muallif Yangi O'zbekistonda inklyuziv ta'limni barcha ta'lim tizimlariga joriy etishning zaruratini asoslab bergan va ushbu faoliyatga doir islohotlarni yoritib bergan.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim, inklyuziv ta'lim, Ijtimoiy davlat, ijtimoiy integratsiya, Ijtimoiy izolyatsiya, Ijtimoiy birdamlik, Ijtimoiy ishtirok etish, Inklyuziv, Yangi O'zbekiston, konsepsiya, pedagogika, diolog, muloqot.*

KIRISH

Inklyuziv jamiyatning asosiy belgilari va tashkil etuvchi tarkibiy elementlari batafsil tushunish uchun quyidagi ilmiy iboralarning mazmun-mohiyatini tahlil qilish lozim bo'ladi. Jumladan, ijtimoiy integratsiya. Ijtimoiy integratsiya o'zlarining to'liq hayotiy potensialini amalga oshirishlari uchun, ularning kelib chiqishidan qat'i nazar, barcha uchun teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan sa'y-harakatlar jarayoni sifatida tushuniladi. Bu jamiyatning barcha jabhalarida, shu jumladan fuqarolik, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy faoliyatda, shuningdek qaror qabul qilish jarayonlarida to'liq va faol ishtirokini ta'minlaydigan shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan ko'p qirrali jarayondir. Ijtimoiy integratsiya jamiyatning qashshoqlik va ijtimoiy chetlanishga qarshi kurash jarayoni sifatida tushuniladi.

Ijtimoiy izolyatsiya. Ijtimoiy tashxis ijtimoiy integratsiyaga to'sqinlik qiluvchi shart (to'siq va jarayon) sifatida tushuniladi. Ijtimoiy tashxis – shaxs yoki guruhlarining o'z ijtimoiy o'ziga xosligi asosida yashayotgan jamiyatning barcha jabhalarida, ya'ni yoshi, jinsi, irqi, millati, madaniyati yoki tili hamda yoki jismoniy, iqtisodiy, ijtimoiy nuqsonlari asosida to'liq ishtirok etishdan butunlay yoki qisman chetga chiqish jarayonidir. Ijtimoiy izolyatsiya ovoz huquqlarining yo'qligi, tan olinmasligi yoki faol ishtirok etish imkoniyatining yo'qligini anglatishi mumkin. Bu, shuningdek, yaxshi ish, mulk, er, imkoniyatlar, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish va yoki siyosiy vakillikdan mahrum bo'lishni anglatishi mumkin.

Ijtimoiy birdamlik. Ijtimoiy birdamlik jamiyatdagi insonlarni birlashtiradigan va bir joyda saqlaydigan elementlarni anglatadi. Ijtimoiy jihatdan bir-biriga mos jamiyatda barcha shaxs va guruhlariga mansublik, ishtirok etish, qo'shilish, tan olish va legitimlik hissi mavjud. Ijtimoiy jihatdan bir-biriga mos jamiyatlar ham demografik jihatdan bir xil emas. Aksincha, xilma-xillikni hurmat qilish orqali ular o'zlarining ijtimoiy xilma-xilligiga (g'oyalar, fikrlar, ko'nikmalar va boshqalar nuqtayi nazaridan) ega bo'lish mumkin. Shuning uchun ular turli manfaatlar to'qnashganda tanglik va ziddiyatning halokatli shakllariga kamroq moyil bo'ladilar.

Ijtimoiy ishtirok etish. Ijtimoiy ishtirok jamiyat faoliyatidagi ishtirok aksiyasi deb tushuniladi. Qarorlarga ta'sir ko'rsatish va qaror qabul qilish jarayonlariga ega bo'lish qobiliyatini anglatadi. Ijtimoiy ishtirok kishilar o'rtasida o'zaro ishonchni vujudga keltiradi, bu esa jamiyat va jamiyat oldidagi umumiy mas'uliyatning asosini tashkil etadi.

Inklyuziv (fr. Inclusive – o'zini qo'shish, barcha uchun teng imkoniyat va qamrab olish) ma'nolarini anglatib, barcha fanlarda keng tarqalgan tushuncha bo'lib, mazmuni esa turlicha ma'no anglatishi mumkin [2; 1040]. Masalan, agar inklyuziv so'zini ta'limga nisbatan qo'llanilsa, nogironligi bor yoshlar bilan nogironligi bo'lmagan yoshlarning bir muhitda ya'ni to'siqsiz muhitda ta'lim olish imkoniyatini yaratishdir. Agar inklyuziv so'zi jamiyatga nisbatan qo'llanilsa,

jamiyatdagi barcha ijtimoiy tabaqalar o'rtasida tabiiy resurslardan foydalanish imkoniyatini tenglashtirish ma'nosini anglatadi. Inklyuziv so'zi agar siyosatda qo'llanilsa tashqi siyosatni amalga oshirishda barcha davlatlarga bir xilda munosabatda bo'lish kabi ma'nolarni anglatadi.

Inklyuziv ta'limni joriy qilishda Yangi O'zbekiston davlati ham o'zining siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy imkoniyatlaridan kelib chiqib, ta'lim tizimini va mazmunini yangilash, takomillashtirish jarayonida esa xalqimizning milliy qadriyatlari, madaniyati, urf-odatlar va an'alarini bolalar ongiga singdirish va ulardagi xususiy farqlarni, ya'ni rivojlanishdagi ayrim nuqson darajalarini e'tiborga olgan holda nogironligi bor yoshlarni ta'lim tizimiga to'liq qamrab olishga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'lim tizimini joriy etish bo'yicha ilg'or tajribaga ega bo'lgan davlatlar bilan tajriba almashish va ta'lim tizimimizga qulay bo'lgan uslublarni qo'llash talab etadi. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan yoshlarni maktablarda va oliy ta'lim tashkilotlarida ta'lim olish ehtiyojini qondirishga oid me'yoriy hujjatlarni takomillashtirish jarayonida ota-onalar va jamoat tashkilotlari hamda nogironligi bo'lgan yoshlarning o'zlarini ham ishtirokini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Konsepsiyaning mazmuni inklyuziv ta'limdagi muloqotni uning salohiyati nuqtayi nazaridan (qamrab oluvchi) va ushbu faoliyat shaklining ishlashi kontekstida

(boshqa fanlarga ham joriy qilish) ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Ushbu talqin insonni o'z ta'limida faol ishtirok etadigan subyekt deb hisoblaydigan antropologik yondashuvga asoslangan tadqiqotlarni amalga oshirish lozim.

Tadqiqotning nazariy va pedagogik konteksti birgalikdagi faoliyat tushunchasi.

Talaba, o'qituvchi, fan muhitining ma'lum bir uyushgan aloqasi sifatida tushunilgan qo'shma faoliyat o'qituvchining kasbiy harakatlari subyekti sifatida konsepsiya doirasida harakat qiladi. Ushbu sa'y-harakatlar tufayli birgalikdagi faoliyat ishtirokchilarining rivojlanishi amalga oshiriladigan "Ta'lim haqiqati" yetarli ta'lim holati yaratiladi [8]. Bunday ta'lim haqiqati an'anaviy ta'limning

“antropologik kamchiliklarini” bartaraf yetishga imkon beradi, chunki birgalikdagi faoliyat ishtirokchilari o‘z ta’lim subyektlari sifatida mavjud bo‘ladi. Eksperimentning aniq nazariy asoslanishi sifatida mualliflardan biri tomonidan ilgari tushunilgan va sinovdan o‘tgan dialog haqidagi kuzatuvlar ko‘rib chiqish lozim. Dialog – bu birgalikdagi faoliyat shakli bo‘lib, unda uning ishtirokchilarining ma’nolarini aktuallashtirish, rivojlantirish va birgalikda tashkil etish amalga oshiriladi. O‘qituvchining maxsus, ikkilangan pozitsiyasi dialogni rivojlantirish sharti hisoblanadi. Uni kasbiy xulq-atvorning muayyan usullarida amalga oshirish orqali u muloqotda ma’noni ta’minlaydi. Bunday vaziyatda birgalikdagi faoliyat muvaffaqiyatining namoyon bo‘lishi talabalarning matnli faoliyati bo‘lishi mumkin, bu ularga subyektivlik mavjudligi hodisasini tuzatish imkonini beradi.

Dialogda muloqot potentsiali unga kiritilganlarning ma’nolarini ifodalay olishga bog‘liq. Bunday qo‘shilish ta’lim jarayoni ishtirokchilari tenglik asosida birgalikdagi ishlarni (semantik faoliyatni) amalga oshirganda ma’lum bo‘ladi. Buning muhim jihati shundaki, qo‘shilish sharoitida barcha ishtirokchilar o‘zlarini o‘z imkoniyatlari doirasida muvaffaqiyatli his qilishlari zarur. Ishning har bir bosqichida ma’nolarning yuz berishi va ko‘payishi istiqbollari ochib berilgandan nafaqat o‘z- o‘zidan, balki madaniy tajribaga asoslangan ongli tahliliy hukmni shakllantirishdan oldin ishning birlamchi hissiy tasavvuri muhim hisoblanadi. Bunday rivojlanish inklyuziv ta’lim ishtirokchilarining subyektivligini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi lozim. Bundan tashqari, har bir holatda bu subyektivlikning o‘ziga xos mazmuni bor deyish mumkin.

Muloqot usullarini inklyuziv ta’limda foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ushbu qo‘shma faoliyat shaklini janr bo‘yicha belgilash bilan belgilanadi, uning doirasida o‘quvchilarning rivojlanishi va o‘z-o‘zini anglashi amalga oshiriladi. Bu muloqot ishtirokchilarining semantik faolligini rag‘batlantirish qobiliyati tufayli mumkin bo‘ladi. Inklyuziv ta’limda muloqotning bunday pedagogik missiyasini amalga oshirish shartlari quyidagi omillar hisoblanadi: uning talabalarning ma’nomazmunini boyitish, individuallashtirishga

qaratilgan boshqa qo'shma faoliyat turlari bilan bog'liqligi; o'qituvchi tomonidan o'quv-uslubiy majmuada dialogni tashkil etish jarayonida qarama-qarshi pozitsiyani saqlab qolishdir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Mamlakat ta'lim tarixida misli ko'rilmagan qadam sifatida joriy o'quv yilida mamlakatning barcha hududlaridagi 225 ta umumta'lim maktablar nogironligi bo'lgan bolalar uchun o'z eshiklarini ochadi. Bu O'zbekiston prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi 4860-son qarori bilan tasdiqlangan 2020 – 2025-yillarga mo'ljallangan Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasiga muvofiqdir. Bundan tashqari, inklyuziv ta'lim guruhleri va sinflarida xilma-xillikni anglashga va har bir inson turli kuchli va zaif tomonlarga ega ekanligini tushunishga yordam beradi. Nogironligi bo'lgan bolalar, har qanday bola kabi, ularning salohiyatini to'liq rivojlantirish uchun qo'llabquvvatlansa, jamiyat rivojiga katta hissa qo'shishi mumkin. Bolalar boshqacha bo'lish oddiy hol ekanini tushunib boradilar, o'zlarini yanada qulay va xavfsiz his etadilar. Ular, shuningdek, turfa dunyoda yashash qobiliyatini rivojlantiradilar hamda ijtimoiy mas'uliyat darajasi yuqori bo'lgan va o'z jamoalarini yaxshilashga tayyor bo'lgan faol fuqarolar bo'lib yetishadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-sonli qarori,
2. Захаренко Е. Н. и др. Новый словарь иностранных слов: свыше 25 000 слов и словосочетаний. М.: Азбуковник, 2008. 1040 с.
3. Shomaxmudova R. Inklyuziv ta'limning nazariy va amaliy asoslari. O'quvmetodik qo'llanma. Toshkent. 2007. XT "Razzoqov O.J." bosmaxonasi – B.11.